

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.7.1.23>

KSZTAŁTOWANIE KAPITAŁU KULTUROWEGO W NOWEJ PRZESTRZENI EDUKACYJNEJ

Olexandr Nazarkin

*kandydat nauk pedagogicznych, docent,
docent Katedry Pedagogiki, Metodyki i Zarządzania Oświatą
Ukraińskiej Akademii Inżynieryjno-Pedagogicznej (Charków, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0003-1384-749X
E-mail: nazarkinmpn@gmail.com*

Pavlo Nazarkin

*aspirant, Wydział Socjologii
Kijowskiego Uniwersytetu Narodowego imienia Tarasa Szewczenki (Kijów, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0003-0606-0445
E-mail: pavel.nazarkin@gmail.com*

Adnotacja. Artykuł poświęcono badaniu nowoczesnych podejść do poprawy efektywności kształtowania, rozwoju i racjonalnego wykorzystania kapitału kulturowego. Przeprowadzono analizę współczesnych trendów światowych i zidentyfikowano główne megatrendy wpływające na rynek pracy, edukację i kapitał kulturowy. Są to w szczególności globalizacja, cyfryzacja i starzenie się populacji. Udowodniono, że kapitał kulturowy we współczesnych warunkach jest jednym z kluczowych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego państwa, udanej działalności indywidualnej firmy i konkurencyjności specjalisty na rynku pracy (w tym międzynarodowym). Określono organizacyjne i pedagogiczne warunki gromadzenia kapitału kulturowego przez młodzież studencką w warunkach transformacji systemu szkolnictwa wyższego Ukrainy i główne problemy. Zbadano priorytetowe kierunki doskonalenia procesu rozwoju kapitału kulturowego i jego przekształcenia w kapitał gospodarczy w społeczeństwie postindustrialnym.

Słowa kluczowe: kapitał kulturowy, reprodukcja kapitału kulturowego, system szkolnictwa wyższego, rozwój społeczno-gospodarczy, konkurencyjność, rynek pracy.

FORMATION OF CULTURAL CAPITAL IN THE NEW EDUCATIONAL SPACE

Olexandr Nazarkin

*Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Pedagogy, Methods and Management of Education
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy (Kharkiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0003-1384-749X
Email: nazarkinmpn@gmail.com*

Pavlo Nazarkin

*Postgraduate Student at the Faculty of Sociology
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0003-0606-0445
Email: pavel.nazarkin@gmail.com*

Abstract. The article is devoted to the study of modern approaches to improving the formation, development and rational use of cultural capital. an analysis of modern world trends was conducted and the main megatrends affecting the labor market, education and cultural capital were identified. These include globalization, digitalisation and population aging. It is proved that cultural capital in modern conditions is one of the key factors of socio-economic development of the state, the successful activities of an individual company and the competitiveness of the specialist in the labor market (including international). The organizational and pedagogical conditions for the accumulation of cultural capital by student youth in the conditions of transformation of the higher education system of Ukraine and the main problems are determined. The priority directions of improvement of the process of development of cultural capital and its transformation into economic capital in the post-industrial society are investigated.

Key words. cultural capital, reproduction of cultural capital, higher education system, socio-economic development, competitiveness, labor market.

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОГО КАПІТАЛУ В НОВОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Олександр Назаркін

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти
Української інженерно-педагогічної академії (Харків, Україна)
ORCID ID: 0000-0003-1384-749X
Email: nazarkinmpn@gmail.com

Павло Назаркін

аспірант факультету соціології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)
ORCID ID: 0000-0003-0606-0445
Email: pavel.nazarkin@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сучасних підходів до підвищення ефективності формування, розвитку та раціонального використання культурного капіталу. Проведено аналіз сучасних світових тенденцій та визначені головні мегатренди, що впливають на ринок праці, освіту та культурний капітал. Це, зокрема, глобалізація, цифровізація та старіння населення. Доведено, що культурний капітал у сучасних умовах є одним із ключових чинників соціально-економічного розвитку держави, успішної діяльності окремої компанії та конкурентоздатності фахівця на ринку праці (зокрема міжнародному). Визначені організаційно-педагогічні умови нагромадження культурного капіталу студентською молоддю в умовах трансформації системи вищої освіти України та основні проблеми. Досліджено пріоритетні напрями вдосконалення процесу розвитку культурного капіталу та його перетворення в економічний капітал у постіндустріальному суспільстві.

Ключові слова: культурний капітал, відтворення культурного капіталу, система вищої освіти, соціально-економічний розвиток, конкурентоздатність, ринок праці.

Актуальність досліджень щодо формування та розвитку людського капіталу полягають у тому, що він є найціннішим ресурсом, оскільки людина як особистість є і вхідним, і кінцевим векторами соціально-економічного розвитку. Активізація потенціалу людини є найпотужнішим фактором підвищення конкурентоспроможності, базовою передумовою досягнення економічного зростання держави.

Під впливом науково-технічного прогресу та інноваційно-інформаційного розвитку, процесів глобалізації та міжнародного поділу праці підвищилося значення формування відповідних компетенцій та культурного капіталу у процесі освіти. У цифрову епоху людині відведено провідну роль як творчій особистості з притаманними їй цінностями, здібностями, знаннями та досвідом. Капітал є одним із найбільш затребуваних ресурсів, що визначає статусну позицію індивіда в соціальній структурі. Він може бути представлений кількома формами, кожна з них відображає окремі аспекти діяльності людини. У контексті професійної реалізації індивіда особливого значення набуває культурний капітал, що може бути відтвореним у системі вищої освіти.

Проблемам ефективного формування, розвитку та раціонального використання культурного капіталу, а також його відтворення в системі вищої освіти присвячені праці багатьох зарубіжних і вітчизняних учених, серед яких: М. Вебер, П. Бурдьє, Дж. Коулмен, Ф. Фукуяма, Д. Ікеда, Д. Тросбі, Г. Беккер, Н.В. Горбунова, А.А. Ручка, В. Кондрашова-Діденко, І.С. Нечитайло, О.С. Голіков, М.О. Колотило, А.В. Кудінова, Є.О. Мороз, О.С. Пятницька, Г.В. Товканець та інші.

Метою статті є дослідження механізму відтворення культурного капіталу в умовах трансформації системи вищої освіти.

Результати дослідження. У класичній економічній теорії капітал – це вартість, авансована у той чи інший вид економічної діяльності (виробництво) з метою одержання додаткової вартості, яка є результатом експлуатації і перманентно відтворює саму себе, тобто приносить додаткову вартість. При цьому людина розглядається як робоча сила, тобто як сукупність певних фізичних і духовних здібностей, які використовуються щоразу, коли людина виробляє певні споживчі вартості. У постіндустріальній економіці людина стає і метою, і головним суб'єктом економіки, і визначальним критерієм її розвитку. Аналіз динаміки структурних змін сукупного капіталу у провідних країнах світу свідчить, що співвідношення фізичного та людського капіталу протягом останніх років суттєво змінилося. Якщо у 1800 р. воно становило 80 : 20, то на початку XXI ст. – 30 : 70 відповідно (Лук'яненко, 2013, 116).

Адам Сміт уперше розглянув людину з позиції капіталізації її праці: як носія і капіталу і вартості. Д. Рікардо саме нестачею освіти у всіх прошарках населення пояснював різний рівень розвитку країн. Фундатор неокласичної економіки А. Маршалл підкреслював, що «знання – один із потужних двигунів виробництва...». Лауреатом Нобелівської премії Г. Беккером було започатковано новий напрям «економіка освіти» (Артеменко, 2016, 24).

Значення культурного капіталу в економіці вперше обґрунтував німецький соціолог Макс Вебер, у праці «Протестантська етика та дух капіталізму» (1905) він демонструє наявність прямої залежності

економічного життя суспільства від культурного капіталу (Вебер, 1990). Значний внесок у розуміння ролі культурного капіталу у соціально-економічному розвитку зробив американський соціолог та економіст Г. Беккер, який у роботі «Людський капітал» (1964) обґрунтовує, що знання, навички та вміння індивіда, отримані завдяки освіті, з часом принесуть суттєвий прибуток як йому самому, так і державі загалом (Беккер, 1964). Японський філософ Д. Ікеда вважав, що культурний капітал є фундаментом, на якому вибудовуються адекватні йому економічні, соціальні та політичні інститути. При цьому саме від культурного капіталу залежить економічне зростання та розвиток країни, добробут громадян, політична свобода й незалежність. Про те, що культурний капітал відіграє провідну роль у підтримці сталого розвитку цивілізацій та уникненні розриву між поколіннями, стверджує американський філософ японського походження Ф. Фукуяма (Колотило, 2013, 185).

Засновником теорії культурного капіталу вважається французький соціолог і філософ П. Бурдьє, поняття «культурний капітал» було введено у науковий обіг 1972 р., при цьому виділяють три основні форми капіталу: економічний, соціальний та культурний. Економічний капітал безпосередньо конвертується в кошти та інституціоналізується у формі прав власності, соціальний капітал формується за рахунок соціальних обов'язків і зв'язків, здатний перетворитися на економічний капітал та інституціоналізуватися, культурний капітал інституціоналізується через культурні й професійні компетенції та за певних умов конвертується в економічний капітал. Отже, культурний капітал – це багатство у формі знання або ідей, яке легітимізує володіння статусом і владою. Культурний капітал є накопичуваним ресурсом, джерелами його розвитку можуть бути держави, організації, родини, а також окремі індивіди (П'ятецька, 2014, 37).

За П. Бурдьє модель формування змістовних компонентів культурного капіталу включає три підсистеми: інкорпоровану (знання, вміння, навички особистості – компетентності); об'єктивовану (культурні цінності – картини, книги); інституціоналізовану (дипломи, сертифікати, почесні звання тощо). Інкорпорований капітал «є взятим зовні й потім конвертованим у невід'ємну частину особистості, в габітус, у добробут...» (Bourdieu, 1985, 128). Такий капітал неможливо водночас передати іншій людині, оскільки він є характеристикою культурного капіталу, і накопичення його у формі певних знань, вмінь, навичок тісно пов'язане з індивідуальністю конкретної людини, але він може стати предметом спадщини. Об'єктивовані культурні капітал знаходять відображення в матеріальних цінностях і може передаватися у матеріальному еквіваленті (колекція картин, бібліотека), однак повноцінне присвоєння культурних цінностей відбувається не лише через набуття права власності, але й символічно, за допомогою інкорпорованого капіталу. Об'єктивовані капітал може приносити прибуток, розмір якого залежатиме від здатності раціонально його використовувати. Інституціоналізована форма культурного капіталу є санкціонованим академічною спільнотою капіталом, гарантованим належним чином присвоєними кваліфікаціями, та формально не залежить від особистості власника, на відміну від двох попередніх видів капіталу (Подольська, 2018, 103).

Таким чином, культурний капітал розглядається нами як здобуте у практичній діяльності надбання у вигляді освіченості, інтелектуальних, морально-ціннісних і соціальних характеристик, втілене у професійній компетентності людини і здатне надавати своєму власнику додаткові доходи і привілеї. Культурний капітал по суті легітимізує професійні статуси, ролі та владу, підтримує встановлений суспільний порядок. Одним із найважливіших каналів відтворення культурного капіталу є система освіти, адже саме в ній знаходять своє відображення процеси надбання і засвоєння культурного капіталу та отримання академічних кваліфікацій (Назаркін, 2019, 5).

В освітньому полі провідна роль належить інкорпорованому культурному капіталу, який виявляється насамперед у розвитку інтелектуальних здібностей здобувачів освіти, соціально значущих знань, вмінь і соціокультурних цінностей, моральних якостей, кваліфікаційної підготовки. Інституціоналізована форма націлена на формалізацію прав власності учасників освітнього процесу, їх рангів, сертифікатів, що засвідчують важливість і цінність сформованого культурного капіталу. Об'єктивована форма культурного капіталу є додатковим компонентом в освітньому процесі у вигляді уречевлених форм культури, що доповнюють освітнє поле.

Згідно з концепцією П. Бурдьє, в системі вищої освіти відбувається утвердження та трансляція наукового знання, присвоєння здобувачами освіти культурного капіталу, розподіл по позиціях і завершується формування уявлень здобувачів про їх місце в соціальній структурі суспільства (Горбунова, 2013, 98).

Суспільний запит на отримання вищої освіти нині є досить високим через формальні обмеження щодо права обіймати певні посади та престижні професійні позиції лише за наявності підтверджених документами кваліфікацій. Розширення мережі комерційних закладів вищої освіти (ЗВО) та спектру платних освітніх послуг лише підтверджує це. Доступність вищої освіти в сучасних умовах визначається не лише матеріальним становищем, але й такими важливими факторами, як освіта та професія батьків, якість шкільної підготовки, система соціальних зв'язків, що являє собою в сукупності культурно-освітній ресурс індивіда. За Бурдьє цей зв'язок окреслюється таким чином: «соціальний статус родини студента – культурний капітал – освітній капітал індивіда – доступ до вищої освіти». Нерівність у доступності вищої освіти якраз і визначається різним обсягом інвестицій родини в освітній капітал випускника середньої школи. Кількість і якість інвестицій різна, оскільки вони визначаються соціальним статусом членів родини, якістю і обсягом накопиченого родинною культурного капіталу. Інакше кажучи, чим вищий рівень освіти батьків (їх культурний капітал), тим більше знань та навичок вони зможуть передати своїм дітям, збільшуючи їх освітній

потенціал та відкриваючи їм можливість доступу до вищої освіти, а надалі й до отримання бажаних професійних та статусних позицій у соціальній структурі суспільства.

У межах традиційної освітньої системи здобувач отримує знання, вміння, навички, генеруються соціально значущі цінності, при цьому спостерігається суттєвий відрив освітнього виробництва культурного капіталу від потреб сучасної організації. При цьому практичне використання культурного капіталу найчастіше відбувається в період закінчення ЗВО. На думку Г. Беккера, особливість студентства визначається його розташуванням безпосередньо в системі виробництва людського капіталу, розвиток культурного капіталу зумовлений не лише організаційно-педагогічними умовами, але й з наявністю процесів власне освітнього впливу (Беккер, 1964). Найважливішим чинником є кількість та якість освітньої діяльності студента. Г. Беккер доводить, що освіта більшою мірою визначає професійний успіх індивіда, ніж природні здібності.

Культурний капітал є важливим суспільним феноменом з погляду еволюції людства. Відтворення його в освітньому полі сприяє особистісному зростанню та професійній реалізації особистості, а також зберігає культурний зв'язок між поколіннями. Відомий австралійський вчений Д. Тросбі наголошує на тісному зв'язку між культурним капіталом і професійною компетентністю, оскільки за певних умов культурні цінності особистості змінюють професійний статус, перетворюються на культурний капітал (Астахова, 2017, 37). Головною умовою цього перетворення є соціальна дія, в результаті якої індивід займає професійну нішу, відповідну культурному рівню, це дозволяє отримати не тільки певний соціальний професійний статус, а й доступ до додаткових доходів (Тросбі, 2013, 138; Trosbi, 1999, 7).

Вплив рівня освіти та сформованості культурного капіталу на рівень доходів та соціально-економічний статус є предметом досліджень економістів, соціологів, філософів, педагогів, психологів тощо.

Деякими вченими виділяється «культурна компетентність», так звана CQ – cultural quotient, як здатність до адаптації й ефективної роботи в інших культурах. Н.В. Горбунова вважає освітній капітал однією з форм культурного капіталу (Астахова, 2017, 38).

Вища освіта є ключовим джерелом накопичення культурного капіталу. Так, Законом України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII як основну мету вищої освіти визначено підготовку «конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» (Стратегія, 2020, 5).

У постіндустріальному суспільстві спостерігається девальвація культурних цінностей. Так, найбільш популярними серед молоді стали ті професії, оволодіння якими передбачає безпосередню конверсію культурного капіталу в економічний. Під час визначення майбутньої професії перевага надається отриманню прикладних знань, які, за очікуваннями, зможуть приносити високі прибутки відразу по закінченню університету або навіть під час навчання. Наявність широкого спектру платних освітніх послуг передбачає конверсію економічного капіталу в культурний, здобувач, сплачуючи кошти, натомість прагне отримати певні гарантії у вигляді професії, підкріпленої дипломом. Часто має місце одержання здобувачем лише інституціоналізованої форми культурного капіталу (документа про освіту), не підкріпленого інкорпорованою формою капіталу (реальними знаннями, вміннями і навичками). У такому разі володіння дипломом як таким не гарантує очікуваних результатів. Невідповідність попиту і пропозиції на ринку праці, неповне залучення носіїв культурного капіталу з відповідними дипломами і кваліфікаціями до обраних ними професійних ніш підтверджується надлишком таких фахівців щодо реальних потреб ринку праці. Величина вигоди (матеріальної та символічної) від володіння певною кваліфікацією залежить від рівня її дефіцитності, а також витрат ресурсів (зокрема часу), потрібних для її здобуття. Здобувачі вищої освіти (зокрема заочної форми навчання) прагнуть мінімізувати витрати часу та зусиль на навчання, що нівелює цінність його результатів (Колотило, 2013).

Згідно з теорією людського капіталу, яку використовують економісти-неокласики, намагаючись пояснити різницю у профілі доходів людей з часом, рівень освіти безпосередньо впливає на дохід особи протягом наступних років життя. Доведено, що профіль доходу працівника залежить від суми інвестицій і залежить від двох додаткових факторів: індивідуальних здібностей і базових характеристик, таких як стать, статус і дохід батьків. Згідно з останніми даними Євростату, в усіх країнах ЄС особи з вищою освітою мають майже втричі більше шансів уникати бідності чи соціального відчуження, ніж інші (Andersen, 2015, 178).

Так само цю тезу підтверджують дослідження впливу вроджених здібностей, обов'язкової (1–9 класи) і необов'язкової освіти (10–12 класи та вища освіта) на нерівність і доходи в Китаї. Встановлено, що хоча діти з найбагатших сімей лише у 1,36 раза «розумніші», ніж діти з найбідніших, розрив у людському капіталі зростає до 2,35 після отримання обов'язкової освіти та до 2,89 – в результаті необов'язкової. Однією з причин є те, що бідні родини вкладають відносно менше у раннє навчання дітей, ніж заможні. Як наслідок, їхні діти отримують шкільну освіту низької якості та значно рідше беруть участь у вищій освіті (Caturianas, 2017, 21).

Індикаторами культурного капіталу визначено час, витрачений на його конструювання (тривалість навчання, кількість років, витрачених на здобуття освіти, самоосвіта, кількість закінчених навчальних закладів), знання культурних традицій (мова, особливості поведінки, звичаї); в об'єктивованому стані матеріальні (кількість накопичених культурних об'єктів – книги, картини, інструменти) та символічні (накопичені знання – рівень академічної успішності, мовна/ культурна компетенція) надбання; в інституціоналізованому стані – кількість освітніх кваліфікацій (Нечитайло, 2019, 87; Товканець, 2014, 193).

Мегатренди, визначені у звіті ОЕСР 2019 р., які суттєво впливають на майбутнє освіти загалом та формування і використання культурного капіталу: глобалізація; цифровізація і старіння населення. У рамках підготовки звіту «Горизонт 2020» асоціацією EDUCAUSE залучені експерти з різних країн світу визначили найбільш впливові тенденції, що формують вищу освіту, викладання та навчання. Ключові тренди були сформульовані та згруповані у 5 категорій: соціальні (благополуччя та психічне здоров'я студентства, демографічні зміни; справедливі та чесні практики), технологічні (розвиток штучного інтелекту, формування цифрового освітнього середовища, проблеми аналітики даних і конфіденційності), економічні (вартість освіти, майбутня робота та компетентності), власне системи вищої освіти (зміни в чисельності студентів, альтернативні види, онлайн-освіта) та політичні (скорочення фінансування, цінність вищої освіти; політична поляризація) (Стратегія, 2020, 29).

У зв'язку з об'єктивними соціально-економічними і політичними процесами у національній та світовій економіці, посиленням впливу глобального ринку праці й освітніх послуг, динамічним інноваційно-інформаційним і науково-технічним розвитком, загостренням демографічних і соціальних проблем постала об'єктивна потреба у перегляді основних підходів до організації надання освітніх послуг належної якості з урахуванням вимог сьогодення.

За даними Міжнародної Асоціації Університетів (WHED), у світі близько 18,4 тис. університетів. В Україні мережа університетів – одна з найбільш щільних: на 1 млн населення припадає 6,7 університету та 8 коледжів, технікумів і училищ. Ще більша щільність у Польщі – 9,2 університету (та прирівняні до них ЗВО), у Німеччині та Великій Британії мережа менша за охопленням (4,3 та 3,7 університету відповідно) (Стратегія, 2020, 8).

При цьому на фоні зростання кількості ЗВО спостерігається тенденція зниження якості культурного капіталу, що формується в освітньому полі. На жаль, кінцеві результати освітнього процесу часто не орієнтовані на запити суспільства та не відповідають потребам ринку праці. Зберігається суттєвий розрив між пропозицією та попитом на культурний капітал. Зростає частка випускників ЗВО, які працюють не за фахом. Отже, науково-освітня система не забезпечує зростання конкурентноздатності країни через підвищення якості культурного капіталу, виробничих, освітніх, інноваційних технологій.

Україна – велика держава з населенням понад 40 млн чол., понад 70% з яких мають вищу освіту, але потенціал вищої освіти не використовується суспільством і економікою повною мірою. Про це свідчить той факт, що за загальним рейтингом «The Good Country Index» 2020 р. Україна посіла 76 місце серед 153 країн, у той час як Польща – 31, Німеччина – 5.

Привабливість вищої освіти і стійкий попит на неї підтверджує показник наукомісткої зайнятості як складова частина Глобального інноваційного індексу. Україна у 2020 р. посіла 32 місце із показником 37,7%, тоді як у Польщі – 39,5% (28 місце), Німеччині – 45,2% (17 місце), Великій Британії – 49,2% (7 місце).

Значні ризики для системи освіти не тільки в Україні, а й у всьому світі становить інвестиційна стратегія раціонального капіталізму, основним принципом якої стають мінімізація витрат і максимізація прибутку. За цих умов домінуючим мотивом для абітурієнта є вибір спеціальності, чий диплом найлегше отримати; а обрана професія в майбутньому буде приносити більший дохід. Вища освіта в Україні має масовий характер (рівень охоплення освітою населення – 82,7%). Україна посіла 14 місце у Глобальному інноваційному індексі 2020 р. Інституалізований культурний капітал у вигляді дипломів, сертифікатів і наукових ступенів перестає бути унікальним ресурсом, а власники актуального культурного капіталу не бачать його успішності. Здобувачі вищої освіти як потенційні носії такого капіталу також не бачать стимулів для його засвоєння, оскільки в сучасному суспільстві знаходяться більш ефективні і успішні способи досягнення статусних позицій у вигляді політичного, символічного, економічного капіталів.

Відповідно до затвердженого у 2015 р. резолюцією ООН «Порядку денного 2030» визначені Глобальні цілі сталого розвитку (ЦСР), яких заплановано досягти до 2030 р. Однією з ключових є ціль № 4 «Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх».

Як свідчить світовий досвід, лідерами стають економіки тих країн, які навчилися краще за інші використовувати знання, вміння, компетенції людей, їх здатності до подальшого навчання – усе те, що охоплюється категорією «людський капітал». У 2018 р. МВФ та Світовий банк презентували новий Індекс людського капіталу, згідно з яким Україна посіла 50 місце із 157 країн. І це пов'язано насамперед із започаткованими реформами систем охорони здоров'я та освіти.

Відповідно до Стратегії розвитку місії вищої освіти є забезпечення сталого інноваційного розвитку України через підготовку висококваліфікованих фахівців, створення та поширення знань, формування інтелектуального, соціального та духовного капіталу суспільства, готового до викликів майбутнього.

Основу Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) становлять академічна свобода і добросовісність, інституційна автономія, участь студентів і працівників у врядуванні вищої освіти та громадська відповідальність. Нині Європа стикнулася зі значними суспільними викликами, починаючи від безробіття і соціальної нерівності до питань, пов'язаних із міграцією та зростанням політичної поляризації та радикалізації, – вища освіта може й повинна відігравати вирішальну роль у розв'язанні цих проблем. Забезпечуючи здобувачів вищої освіти можливостями для особистого розвитку впродовж життя, вища освіта покращує їхні перспективи працевлаштування та стимулює їх бути активними громадянами у демократичних суспільствах.

Ключовими напрямками розвитку вищої освіти у загальноєвропейському просторі відповідно до Паризького Комюніке 2019 р., ратифікованого Україною, є спільні європейські ініціативи для підтримки і стимулювання широкого діапазону практик інноваційного навчання та викладання, подальший розвиток і повне запровадження студент-центрованого навчання та відкритої освіти в контексті навчання впродовж життя. В цьому контексті Стратегія розвитку вищої освіти на 2021–2031 рр. визначає основні стратегічні й операційні цілі та завдання щодо їх досягнення, механізм реалізації та моніторингу, очікувані результати та способи їх вимірювання.

Для досягнення максимальної ефективності освіти в плані формування конкурентоспроможного фахівця з належним рівнем культурного капіталу, що сприятиме раціональному його розвитку та використанню, є створення певних організаційно-педагогічних умов. Так, із метою уникнення розриву між системою вищої освіти та ринком праці важливими є створення механізму співпраці ЗВО та державних інституцій, представників бізнесу та стейкхолдерів; залучення роботодавців до розроблення та оцінювання освітніх програм; впровадження практично-орієнтованого навчання; розвиток дистанційної, очно-заочної, дуальної та змішаних форм освіти; запровадження механізму публічно-приватного партнерства; інформаційної підтримки з популяризації затребуваних у вітчизняних роботодавців гостродефіцитних спеціальностей та професій; запровадження механізму врахування інтересів роботодавців, потреб регіональних ринків праці під час формування державного та регіонального замовлень на підготовку фахівців; розроблення механізму укладання цільових угод про надання освітніх послуг між ЗВО та роботодавцями; стимулювання підприємств, організації усіх форм власності до надання першого робочого місця випускникам ЗВО.

В епоху цифрових технологій *opinion leader* є відомі особистості, які через історію власного успіху свідомо чи несвідомо впливають на формування ціннісних орієнтацій молоді. Так, відомий бізнесмен, засновник «Alibaba» Джек Ма вважає, що рекрутери та HR-департаменти надають надмірного значення академічним результатам, заперечуючи унікальність, нестандартне мислення. При цьому більшість засновників високо-технологічних компаній не змогли би пройти навіть початковий скринінг багатьох компаній у світі. Перш ніж він заснував власну компанію, 30 компаній відмовили Д. Ма у роботі. На думку експертів, у зв'язку з цифровізацією до 2030 року роботи зможуть зайняти близько 800 млн робочих місць. І якщо не змінювати систему освіти, у майбутньому людина не зможе бути конкурентоспроможною порівняно з машинами. Ма вважає необхідними складниками успіху високий коефіцієнт інтелекту (IQ), емоційний інтелект (EQ) і коефіцієнт кохання (LQ), оскільки роботи ніколи не матимуть таких переваг (Дело, 2018). У цьому контексті набувають особливої актуальності так звані «soft skills»: цінності, переконання, об'єктивне мислення, командна робота, турбота про інших. Необхідно вчити бути інноваційними, креативними та конструктивними, щоб вижити в епоху штучного інтелекту. З цією метою бізнес-школи використовують «life-кейси», так звані «дружній консалтинг», коли під час пояснення теми викладач заохочує слухачів до обговорення в групі реальних виробничих проблем, над вирішенням яких вони працюють. Таке практично орієнтоване проблемне навчання дозволяє, окрім визначення ефективних напрямів розв'язання проблеми, розвивати креативність, гнучкість, критичне мислення. Це ті навички, які нині є надважливими, особливо на таких ринках, як український, зважаючи на безліч факторів, що потребують врахування в умовах постійної трансформації. Сучасна програма бізнес-школи Джека Ма спрямована на формування не лише знань, а й також тієї частини інтелекту людини, яка ніколи (на переконання Ма) не буде замкнена штучним інтелектом, а саме духовного інтелекту – *Spiritual Intelligence*, який, скоріше за все, не у мозку, а у серці. Про це свідчить той факт, що китайський бізнес на глобальній арені відрізняється саме сильним духовним інтелектом (Тихомирова, 2019).

Висновки. Головними завданнями як наукової спільноти, так і сучасної освітньої політики має бути забезпечення якості освітнього розвитку культурного капіталу на основі збереження його фундаментальності та відповідності актуальним та перспективним потребам особистості, суспільства та держави. Освіта має сприйматися в соціумі як один із провідних інститутів розвитку культурного капіталу, фактор оптимізації економічних процесів, а також гарант соціальної мобільності людини, набуття високих статусних позицій випускниками ЗВО.

Таким чином, реформування освітнього сегменту культурного капіталу в системі вищої освіти передбачає вирішення таких важливих завдань, як: створення на базі ЗВО науково-освітніх комплексів, які б наближували носія культурного капіталу (здобувача освіти) до практичної сторони майбутньої професійної діяльності; розширення взаємозв'язків освітніх процесів та практикумів професійної діяльності; модернізація та розширення системи соціального контролю якості за освітнім сегментом культурного капіталу.

На нашу думку, поряд з трансляцією професійних знань, формуванням умінь і компетенцій сучасний ЗВО має прагнути до нових стратегічних цілей, пов'язаних зі зміцненням, розвитком культурного капіталу студентів. Процес накопичення і розвитку культурного капіталу в системі вищої освіти має передбачати концентрацію освітніх програм на процесах саморозвитку і самонавчання студентів. Також вважаємо за доцільне проводити моніторинг результатів конвертації культурного капіталу студентів, які знаходять прояв у їхніх подальших кар'єрних досягненнях і професійно-трудовій самореалізації після закінчення ЗВО.

Список використаних джерел:

1. Артеменко Л.Б. Людський капітал: наукові підходи та стан формування в Україні. *Галицький економічний вісник*. Тернопіль: ТНТУ, 2016. Том 50. № 1. С. 22–31.
2. Астахова Л.В. Развитие культурной компетентности студента в постиндустриальном обществе: императивы капитального подхода. *Интеграция образования*. Т. 21. № 1. 2017. С. 35–45.

3. Беккер Г. Человеческий капитал. URL: <http://methodology.chat.ru/becke1.htm>
4. Вебер М. Избранные произведения. Москва: Прогресс, 1990. 808 с.
5. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование: монография / под ред. проф. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. Киев : КНЭУ, 2013. 466 с.
6. Горбунова Н. Культурный капитал как процесс деятельной реализации профессиональной компетентности индивида. *Поволжский торгово-экономический журнал*. 2013. № 1(29). С. 96–103.
7. Дело.ua (2018) Из-за того, как мы учим детей, они могут потерять работу – основатель Alibaba. URL: <https://delo.ua/lifestyle/iz-za-togo-kak-my-uchim-detej-oni-mogut-poterjat-rabotu-dzhek-338390/>
8. Колотило М.О. Культурний капітал та особливості його відтворення у вищій освіті (соціально-філософський дискурс). *Вісник Дніпропетровського університету*. 2013. Т. 21, Вип. 23 (4) Філософія. С. 184–91.
9. Колотыло М.А. Концептуализация культурного капитала в условиях трансформации украинской системы высшего образования. *Культура и образование*. 2013. № 4. URL: <http://vestnik-rzi.ru/2013/12/1141>.
10. Кондрашова-Діденко В. І., Діденко Л. В. Культурний капітал: природа, зміст і структура. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 18: Економіка і право. 2012. Вип. 19. С. 21–30.
11. Мороз Є.О. До проблеми соціологічної концептуалізації «культурного капіталу» серед суміжних за змістом термінологічних аналогів. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2013. Вип. 19. С. 27–34.
12. Назаркін О.А., Назаркін П.О. Проблеми розвитку культурного капіталу за умов трансформації вітчизняної системи вищої освіти. *Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*. Proceedings of the XX International Scientific and Practical Conference, 2019, Warsaw, 2019. Vol. 3. P. 3–7.
13. П'ятецька О.С. Культурний капітал як нематеріальна форма капіталу. *Економіка та підприємництво* : зб. наук. праць. Київ : КНЕУ, 2014. Вип. 33. С. 36–43.
14. Смысложизненные ориентиры образования: на стыке философского и социологического анализа: монография / под ред. Е. А. Подольской. Харьков : НУА, 2018.
15. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. Київ, 2020.
16. Тенденции современного образования: содержательные акценты, ориентиры: монография / И.С. Нечитайло, Е.А. Подольская. LAP Lambert Academic Publishing, 2019. 396 с.
17. Тихомирова И. (2019). Богатые ценят только качественное бизнес-образование. Или о чем на самом деле сказал Ма. URL: <https://mim.kyiv.ua/ru/publication/naubagatsh-snuyut-lishe-yaksnu-bznes-osvtu-abo-scho-naspravd-skazav-ma>
18. Товканець Г. В. Теорії людського, соціального і культурного капіталу та їх вплив на розвиток вищої освіти. *Науковий вісник УжНУ. Педагогіка, соціальна робота*. 2014. Вип. 32. С. 192–195.
19. Экономика и культура / Д. Тросби; пер. с англ. И. Кушнаревой. Москва, 2013. 256 с.
20. Andersen I.G., Jæger M.M. Cultural capital in context: Heterogeneous returns to cultural capital across schooling environments. *Social Science Research*. 2015, Vol. 50, P. 177–188. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2014.11.015>
21. Bourdieu P. The Forms of Capital. Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education / Ed. by J.G. Richardson. N.Y.: Greenwood, 1985. 248 p.
22. Caturianas D., Užpelkienė L., Migliarini V. The role of education for social inequality in modern societies (with a special perspective on EU Member States). *NESET II ad hoc question №. 5/2017*. 23 p.
23. Trosbi D. Cultural capital. *Journal of cultural economics*. 1999. № 12. С. 3–12. URL: <http://elibrary.ru/item.asp?id=330172>

References.

1. Artemenko L. (2016) Liudskyi kapital: naukovi pidkhody ta stan formuvannia v Ukraini [Human capital: scientific approaches and status of formation in Ukraine]. *Galician economic bulletin*, 50 (1), 22–31 [in Ukrainian].
2. Astahova L.V. (2017). Razvitie kulturnoy kompetentnosti studenta v postindustrialnom obschestve: imperativyi kapitalnogo podhoda [Development of a student's cultural competence in a post-industrial society: the imperatives of the capital approach]. *Integratsiya obrazovaniya*, 21(1), 35–45 [in Russian].
3. Bekker G. Chelovecheskiy kapital [Human Capital]: <http://methodology.chat.ru/becke1.htm> [in Russian].
4. Veber M. (1990). Izbrannyye proizvedeniya [Selected works]. Moscow [in Russian]
5. Lukyanenko D., Poruchnika A., Kolesova V. (Eds.) (2013). Globalnoe ekonomicheskoe razvitie: tendentsii, asimmetrii, regulirovanie [Global economic development: trends, asymmetries, regulation] [in Russian]
6. Gorbunova N. (2013). Kulturnyy kapital kak protsess deyatelnoy realizatsii profesionalnoy kompetentnosti individa [Cultural capital as a process of active implementation of the professional competence of an individual]. *Povolzhskiy trgovno-ekonomicheskyy zhurnal*, 1(29), 96–103 [in Russian]
7. Delo.ia (2018) Iz-za togo, kak myi uchim detey, oni mogut poteryat rabotu – osnovatel Alibaba [The Way We Teach Children May Lose Their Jobs – Founder of Alibaba] <https://delo.ua/lifestyle/iz-za-togo-kak-my-uchim-detej-oni-mogut-poterjat-rabotu-dzhek-338390/> [in Russian]
8. Kolotylo M.O. (2013). Kulturnyi kapital ta osoblyvosti yoho vidtvorennia u vyshchii osviti (sotsialno-filosofskiy dyskurs) [Cultural capital and features of its reproduction in higher education (socio-philosophical discourse)]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu*, 21, Vyp. 23 (4) Filosofiia [in Ukrainian]
9. Kolotylo M.A. (2013). Kontseptualizatsiya kulturnogo kapitala v usloviyah transformatsii ukrainskoy sistemyi vysshego obrazovaniya [Conceptualization of cultural capital in the context of the transformation of the Ukrainian system of higher education]. *Kultura i obrazovanie*, 4. <http://vestnik-rzi.ru/2013/12/1141> [in Russian]
10. Kondrashova-Didenko V. I., Didenko L. V. (2012). Kulturnyi kapital: pryroda, zmist i struktura [Cultural capital: nature, content and structure.]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Ekonomika i pravo*, 19, 21–30 [in Ukrainian]

11. Moroz Ye. O. (2013). Do problemy sotsiologichnoi kontseptualizatsii «kulturnoho kapitalu» sered sumizhnykh za zmistom terminologichnykh analogiv [To the problem of sociological conceptualization of «cultural capital» among related terminological analogues]. *Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky*, 19, 27–34 [in Ukrainian]
12. Nazarkin O.A., Nazarkin P.O. (2019). Problemy rozvytku kulturnoho kapitalu za umov transformatsii vitchyznianoï systemy vyshchoi osvity [Problems of cultural capital development under the conditions of transformation of the domestic system of higher education]. *Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*, 2019, 3, 3–7 [in Ukrainian]
13. Piatetska O.S. (2014). Kulturnyi kapital yak nematerialna forma kapitalu [Cultural capital as an intangible form of capital]. *Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, 33, 36–43 [in Ukrainian]
14. Podolska E.A. (ed.) (2018). Smyislozhiznennyye orientyry obrazovaniya: na styike filosofskogo i sotsiologicheskogo analiza [Life-meaning guidelines of education: at the intersection of philosophical and sociological analysis] [in Russian]
15. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021–2031 roky (2020) [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021–2031]. Kyiv. [in Ukrainian]
16. Nechitaylo I.S., Podolskaya E.A. (Eds.) (2019). Tendentsii sovremennogo obrazovaniya: sodержatelnyie aktsenty, orientyry [Trends in modern education: meaningful accents, landmarks] LAP Lambert Academic Publishing.
17. Tykhomyrova Y. (2019). Bogatyie tsenyat tolko kachestvennoe biznes-obrazovanie. Ili o chem na samom dele skazal Ma [The rich only value quality business education. Or what Ma actually said] <https://mim.kyiv.ua/ru/publication/naybagatsh-cnuyut-lishe-yaksnu-bznes-osvtu-abo-scho-naspravd-skazav-ma> [in Russian]
18. Tovkanets H.V. (2014). Teorii liudskoho, sotsialnoho i kulturnoho kapitalu ta yikh vplyv na rozvytok vyshchoi osvity [Theories of human, social and cultural capital and their impact on the development of higher education]. *Naukovyi visnyk UzhNU. Pedahohika, sotsialna robota*, 32, 192–195. [in Ukrainian]
19. Trosbi D. (with Kushnareva I.) (2013). *Ekonomika i kultura* [Economy and culture]. Moscow [in Russian]
20. Andersen I.G., Jæger M.M. (2015). Cultural capital in context: Heterogeneous returns to cultural capital across schooling environments. *Social Science Research*, 50, 177–188. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2014.11.015>
21. Bourdieu P. (with Richardson J.G.) (1985). The Forms of Capital. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*.
22. Caturianas D., Užpelkienė L., Migliarini V. The role of education for social inequality in modern societies (with a special perspective on EU Member States). *NESET II ad hoc question*, 5/2017.
23. Trosbi D. (1999). Cultural capital. *Journal of cultural economics*, 12, 3–12. <http://elibrary.ru/item.asp?id=330172>